

det blev den fra 1896 arbejdsgiverorganisation. Tiden som arbejdsgiverforening rummer et særligt konfliktstof, som forfatteren ikke udnytter tilstrækkeligt. Kalk og Tegl spillede aktivt med i dannelsen af Dansk Arbejdsgiverforening og bevarede tætte bånd til industriens arbejdsgiver- og erhvervsorganisationer, hvis dominerende skikkelse var Alexander Foss, Industrirådets formand fra 1911. Og med Foss som mangeårigt bestyrelsesmedlem og senere formand i Kalk og Tegl havde det været nyttigt at få et indblik i, hvorfor netop teglværksindustrien blev rammen om skarpe arbejdskonflikter. Forfatteren har ellers alle forudsætninger med mange års fagretligt arbejde bag sig, men ser ikke tingene fra den anden side af forhandlingsbordet. Derimod skrives der god organisationshistorie om tiden efter 1947, hvor foreningen overvejende blev brancheforening og lod et større og større net af underorganisationer varetage opgaver inden for forskning, information og markedsføring. I forgrunden stod kampen mod »det alternative byggeri« – betonbyggeriet, der stødte håndværket på dets fagstolthed og fjernede grunden under mange teglværker. Ringen sluttedes i 1992, da foreningen afgav sine resterende arbejdsgiverfunktioner til det nydannede Dansk Industri og herefter fremstod som en ren brancheforening. Bogen afsluttes med et oplysende portrætgalleri og et statistisk afsnit.

Søren Bitsch Christensen

Finn Grandt-Nielsen: *Danske billetter. Lokale nødpengesedler fra Napoleonskrigenes tid 1807-16. Danmark, hertugdømmerne og Færøerne.* (Dansk Numismatisk Forening, 1993). 328 s.

For nogle år siden kom i fint udstyr Leo

Hansens bog om danske pengesedler, udgivet af Dansk Numismatisk Forening. Finn Grandt-Nielsens bog om nødpengesedlerne er et interessant supplement hertil. Der er tale om mindst 1.000 forskellige småpengesedler i den angivne periode, der begyndte i 1807 med mangel på småmønt på grund af krigen. De fleste blev udsendt af Kurantbanken i årene 1809-14, men et stort antal blev udstedt af lokale myndigheder og privatpersoner. F.eks. udstedte købmændene Hans Broge, Rasmus Bang og R. Møller i Grenå billetter á 32 skilling; de var påtrykt en meddelelse om, at tre af denne slags kunne indfries med en rigsdalerseddel, og de bar årstallet 1810. Af en noget mindre værdi, nemlig 2 skilling, var de sedler som urmager og landmand A.P. Søgård i Vester Hjermitslev satte i omløb i 1810. Dem skulle man præsentere 48 af, før man kunne få vekslet til en rigsdaler. Kancelliet måtte acceptere billetternes tilstedeværelse ud fra erkendelsen af, at der manglede skillemønt. I 1816 mente centralmyndigheden imidlertid, at der nu var sat så betydelige kvanta skillemønt i omløb, at alle private billetter kunne inddrages. Dette skete så i løbet af foråret og sommeren 1816 for de flestes vedkommende.

Nogle enkelte af sedlerne var håndskrevne, således de ældst kendte, der kom fra fattigvæsenet i Odense; men de fleste var udført i bogtryk. Over 5-600 af billetterne har Finn Grandt-Nielsen med denne bog lavet katalog; nogle af dem er ikke bevaret, men deres eksistens er dokumenteret. Under de enkelte seddeludstedere er anført alle mulige personhistoriske oplysninger. Hertil kommer uddrag af forskellige dokumenter og f.eks. en dobbeltside over regnskaber fra Viborg Bogtrykkeri 1809-15. Det er meget uoverskueligt, så man må læse hele bogen igennem for at få fat på alle tekstoplysninger af generel

betydning. For samleren gør det ikke så meget; for ham er bogen en guldgrube. Men den pengehistorisk interesserede må gå gruelig meget igennem for at

hente essensen af Grandt-Nielsens værk.

Ib Gejl

KULTURHISTORIE

Axel Bolvig: *Kirkekunstens storhedstid. Om kirker og kunst i Danmark i romansk tid.* (Gyldendal, 1992). 256 s.

Da Niels-Knud Liebgott i 1989 udgav bogen *Dansk middelalderarkæologi* for at gøre status over udviklingen inden for det relativt nye fag, var det en næsten umulig opgave, han havde påtaget sig. Kirkearkæologien blev trængt sammen på små 100 sider, og nogen syntese var der ikke tale om. Det skal derfor hilses velkomment, at der udgives en hel monografi på området, hvor ikke blot kirkearkæologiens mange nye resultater inddrages, men hvor perspektivet også er det historiske og kunsthistoriske. Og syntesen mangler bestemt heller ikke, den udbasunerer med fynd og klem, så fagverdenen måtte skælve derved.

Det er faktisk, som om Bolvig selv er gerådet i tvivl, om der er smurt for kraftigt på, for i forordet skriver han: »Et forsøg på at konsekvens-gennemføre en bestemt helhedsteori fører let til tab af nuancer for detaljens vedkommende, og jeg burde principielt have taget væsentligt flere forbehold over for mange af mine ytringer« (s. 7). Heri kan anmelderen kun være enig – bogen vrimler med øretæveindbydende udsagn – men det rokker ikke ved, at Bolvig må stå inde for, hvad han skrev.

Det var stormændene, der byggede vore kirker, fremfører Axel Bolvig. Det er der for faghistorikerne ikke noget nyt

i, for siden Ebbe Nyborg skrev sin artikel om egenkirkevæsenet i 1979 i *Festskrift til Harald Langberg*, har man vidst, at Hal Kochs teori om de frie og lige bønder, der i fællesskab opførte kirkerne, ikke holdt. Det nye hos Bolvig er den styrke og konsekvens, hvormed stormændene nu sættes ind som bestemmende på alle led i kirkebyggeriet. For det andet fremhæver Bolvig, og her trækker han på Ulla Haastrups og Søren Kaspersens forskning, at de romanske kirkearbejder ikke er provinsielle, men ofte af høj europæisk standard. Her viser Bolvig klart, at den ældre forskning hvilede på en center-periferi-opfattelse, hvor Danmark dels skulle have fulgt den internationale udvikling i et forsinket tempo, dels skulle impulserne være indgået til centre i vort land, læs domkirkerne, og derfra have spredt sig til landsbykirkerne. Heroverfor sætter Bolvig stormændenes gårde, spredt over det ganske land som ligeværdige centre, som på grund af stormændenes internationale orientering kunne tiltrække fine udenlandske kunstnere »efter behov og ikke efter tilfældigt tilbud«. »Vesteuropa var et kulturelt fællesmarked fra Sicilien helt op til Råsted nord for Randers«, skriver Bolvig (s. 183f).

Gevinsten ved at operere med denne decentrale beslutningsproces i tilblivelsen af vore kirker er flersidig; dels bliver forskellene mellem kirkernes udseende og inventar lettere at forstå, dels løser det en del dateringsproblemer ved